שירת חייהם

זו המקהלה הכי מיוחדת שניתן היה להעלות על הדעת: מקהלת פגועי הראש של נכי צה"ל לא עושה לעצמה הנחות, ועורכת חזרות מפרכות – בעיקר משום שזו היתה הדרך שלהם לחזור לחיים ■ לבד הם נשברים ומתמוטטים, וביחד הם אולי גם בוכים – אבל לא מפסיקים לשיר ■ עכשיו הם מוציאים דיסק חדש, שכל שיר בו הוא שיר כאב

מי ששומע אותו אינו יכול שלא לדמוע מהתרגשות. עטיפת אלבום המקהלה

מסגרת שקומית אמיתית ומלווה. יעל ולדנר וגרוב אלי יקיל

ערן נבון

א הרון מסורי, בן 57, מפסיק לפתע לשיר. הוא שם את הידיים על הפנים ונחנק מבכי. הוא, שהיה ב"כוח צבר" קה" המיתולוגי ועוד לבלום ולהניס את מתקפת הטנקים הסוריים במלי חמת יום כיפור – נשבר באחת ברגע שחבריו למקהלת פגועי הראש של נכי צה"ל מרעי מה בקולה ושרה "אולי יום אחד נהפוך שווים".

"מה לא עברתי". אני לא רואה בעיניים, נפצעתי בראש, בגוף, שכבתי חודשים ארוכים בבית החולים בשיקום. כל החיים שלי נהפכו עלי עד שהגעתי למקהלה הזו. כאן אני שר, אני נוהר בפציעה הארר רה, אני נרגע מתמיכת המשפחה שלי ואני שוכח לרגעי חסד בורדים את הראש שלי", מספר מסורי בהתרגשות גדולה.

בשבוע האחרון סיימו חברי המקהלה לעבוד ולהי קליט דיסק חדש נוסף, שייצא בקרוב להשמעות בכורה בכל תחנות הרדיו. אפשר להניח שהוא יזכה לפרסום נרחב בכל מוספי התרבות. עד היום הם ערכו עשרות הופעות ברחבי הארץ.

זו המקהלה הכי מיוחדת בישראל. מקהלת פצר עי הראש של נכי צה"ל לא עושה לעצמה הנחות, נפגשת לחזרות קרחתניות כמה פעמים בשבוע במרכז השיקום ביפו ועובדת קשה עם מורה לפי תות קול. יש מבין חבריה מי שינשטו את המשפחה בחופשה משפחתית, יעלו על מטוס באילת ויגיעו להופעה.

כמה מהם היו פצועים קשה, חלקם חולצו משׂ דות הקרב במצב אנוש. חלקם מוגדרים כנה רפאי רק משום שהם עדיין בחיים, אחרים נפגעו במהלך שירותם הצבאי בתאונות שונות, כולל תאונות דרכים. עכשיו הם זמרים לכל דבר. חברים במקה לה שונתה להם מזור, מפיחה בהם תקווה, נוסכת בהם ביטחון עצמי ונותנת להם הרגשה שהם שווים משהו ורגעים של אושר עילאי שבהם הם שוכחים מעט את פגיעת הראש שמעולם לא הניחה להם לחזור לחיים רגילים.

כל זה מתרחש עכשיו. פעם זה ממש היה אחרת. מדינת ישראל המתפתחת, זו שסבלה מרגע הקמ־ תה ממלחמות, שכול ואובדן, פצועים קשים והרבה רמעות ועצב, לא ידעה איך וכיצד לטפל נפשית ושיקומית בעיקר בפצועי הראש שלה. גם מחוץ לישראל לא היה מי שיעזור.

פרופ' אלי ויקיל, מהמחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר־אילן, עומד כיום בראש פרויקט השיקום של נכי צה"ל פצועי הראש, המשותף לבר־ אילן ולאגף השיקום של משרד הביטחון. פרופ' ויקיל מספר כי פצועי הראש ממלחמות שונות או מתאונות אחרות היו נשלחים עד שנת 1973 לא אחת למר־ סדות פסיכיאטריים. חלקם נחשבו למפגרים בשל פציעתם, אחרים הונגדרו כסיעודיים. לדבריו, אף אחד לא ממש ידע מה לעשות איתם.

המסגרת השיקומית הראשונה

רגע לפני מלחמת יום כיפור הקימו באוניברסיטת בר־אילן את המגמה הראשונה בישראל לפסיכולוגיה שיקומית. משורד הביטחון יצר קשר עם האוניברסי טה וביקש לשתף פעולה. "אגף השיקום של משרד הביטחון פנה אל האוניברסיטה והציע לפתוח מקום מיוחד לפצועי הראש של צה"ל כך שבבר־אילן יתנו את המרצונות הטיפולית ויערכו מחקר מיוחד על הפצועים. הרעיון היה לבדוק בפעם הראשונה מה תעניק לפצועים מסגרת שיקומית אמיתית ומל־ וה, כזו שתיתן מענה לפגועי הראש לאחר שלא נמצא צורך ממשי להחזיקם בשיקום בבתי החולים השונים. איך יידאו חייהם שלא במסגרת בהיתית, הבעיתית לעיתים עבורם, או כמובן במוסדות הפ־ סיכיאטריים שלהם הם כלל לא מתאימים", מספר פרופ' ויקיל.

חיים פנירי הוא מורה לפיתוח קול בין שלל עי סוקיו. הוא עובד עם מיטב הזמרים בישראל. לפני כ־18 שנה הוא קיבל טלפון להגיע למרכז השיקום הייחודי ביפו שהוקם בשנת 1973. שם הבחירו לו שהצייפיה ממנו היא להדריכ מקהלה שתשיר מדי פעם "לה לה לה" ואולי תזמום קצת "הבה נגילה" ומשהו קטן מישרי נעמי שמר.

אבל פנירי החליט מיד שכך הוא לא יכול לעבוד. הוא הוריע למנהל דאז שלא ייכנס אליו לחדר הח־ זרות במשך חצי שנה. פנירי עבר בין פצועי הראש בנגריה, במחלקת האריזה, בחרוזיה ובגינת הירק, וליקט לו 12 שנראו כמי שיוכלו, בעורת עבודה קשה מאוד, גם לשיר יותר ממס "לה לה לה". אחר כך הוא הכניס אותם לחדר החזרות ולא שיחרר אותם אלא לאחר שעות של עבודה.

"הודיעו כבר להורים שאני מת"

רוני בן שמואל היה הפצוע האחרון של צה"ל לפני הסכיזה מלבנון במאי 2000. הוא שירת בי־ חידת התצפיתנים של המוריעין, וכמה ימים לפני שהכל נגמר חטף יחד עם חברו לתצפית טיל קטלני ישר על העמדה.

רוני נפצע אנושות בראשו, חברו נהרג. "67 ימים הייתי בקומה. בהתחלה הודיעו להורים שלי, עוד מהשטח, שאני מת. הרופאים אמרו לי שאני נס רפואי וזה מהדים שבכלל התעוררתי. יש לי עוד רסיס שיושב על גזע המוח.

"אבל לא הסכמתי לוותר על החיים. בהתחלה היה לי זיכרון של נמלה ומאז אני כל הזמן מס־ תפר. למזלי הרב יש כאן ביפו את מרכז השיקום שלנו. זה הציל לי את החיים", מספר רוני. "אני בא לכאן בבוקר, עובד, עוסק באריזה, בנגריה, בכל דבר שצריך. ויש לי כמובן את המקהלה. בשבילי זה פשוט לא ייאמן. אני, שלא יכולתי לזכור דקה אחת אחורה, לומד שירים מלאים ושר בהופעות. אני, שנחשבתי כמעט למת, פשוט שר. כן, אני שר! זה דבר מדהים".

רוני שפיר נפצע בראשו במלחמת יום כיפור. הוא היה חייל מילואים בהנדסה קרבית, והניח יחד עם החברים שלו מוקשים כדי לעצור את התקר־ מות הצבא הסורי. אבל אז אלו התחילו להפגיז. רוני מספר שהוא כמעט "עף לשמיים" מעוצמת פגיעת הטיל.

לאחר הפציעה שכב רוני בלי הכרה חודשים ארי כים. הוא אפילו לא ידע שאשתו ילדה את בתם הראשונה. שפיר הגיע למרכז השיקום באמצע שנות ה־70, קצת אחרי שהוקם הפרויקט הייחודי הזה. פנירי קלט גם אותו. כיום יש לרוני כבר שישה ילדים, אבל לדבריו, המקהלה זה "ממש הבית הרא־ שון שלי".

"אנשים לא קולטים מה זה פציעת ראש. אני נראה רגיל, אני מתפקד, אבל הדרמה, המאבקים והפגיעה נמצאים כל הזמן בראש. לא מניחים לך לרגע אחד. אבל אז אני נכנס למקהלה. אני שר. אני זוכר את המילים, אני מצליח, אני מרגיש שאני עושה אותנו שווים, זה מוציא מכל אחד מאיתנו דברים שלא ידענו שיש בנו", מספר שפיר.

מקהלת פצועי הראש של צה"ל ממשיכה לדת־ קדם. אחרי שלמדו לשיר והצליחו ללמוד בעל פה את המילים – משנים אותן חברי המקהלה ללא פעם "לה לה לה" ואולי תזמום קצת "הבה נגילה" ומשהו קטן מישרי נעמי שמר.

פנירי מספר שלפני חמש שנים הציע עם החבורה האמיצה שלו את הריסק הראשון שלהם – ביצוע שירי קאברים של מיטב הזמרים בישראל. ההצלחה היתה גדולה, ופנירי אומר שהוא ראה בכך את ני־ צחון הרוח על מגבלות הגוף, ובעיקר הראש. אחרי רכבת מפצועי ראש.

"מראש ידעתי שלא באופי שלי לבוא הנה סתם להעביר את הזמן ולשיר כמה מילים. אז עבד־ תי איתם בצורה הכי תובענית וקשה – והתוצאה מדהימה. יש לנו מקהלה אמיתית ומקצועית המר־ רכבת מפצועי ראש.

"הכי קשה זה בהופעות. אנו גם צריך לנצח על כולם וגם לתת לכל אחד מהזמרים את התחושה שאני כל הזמן איתו. יש פעמים שאני ממש עושה פנטומימה לאחד מהם כדי שייזכר במילים, לאחרים אני זוחט שורה שלמה. יש כאלה שדי להם במילה – והם מתעשתים וחוזרים לריכוז. כמובן שהקהל לא מרגיש בכך. מבחינתי זה היה ממש להמציא שפה חדשה", הוא מספר.

"כאן אנחנו לא לבד"

אהרון מסורי הוא דודו של הזמר איתן מסורי. במלחמת יום כיפור הוא היה הנהג באחד הטנקים של הקצין צציקה גרינגולד המיתולוגי, שעל שמו כונה הכוח ברשת הקשר "כוח צציקה".

"עם טנקים בודדים ובעורת האומץ הגדול ות־ עלולי ההסחה של צציקה, הצלחנו לעצור מאות טנקים של הסורים. צציקה גם נפצע אז. אבל ממש ביום האחרון של המלחמה, בעמק הבכא, נפגע הטנק שלי. כולם נהרגו ואני נפצעתי קשה", מספר מסורי.

המקהלה מתחילה לשיר את "תלווי אותי עכשיו" של "הכל עובר חביבי", ומסורי לא יכול לעצור את הדמעות. הוא בוכה ללא הרף, כשהוא נזכר בשיקום המפ־ רך שעבר.

"אנחנו פצועי ראש. זה ממש נס שיש לנו כזה מרכז שיקו־ מי שבו אנחנו עוברים חוויות שמחות ועצובות ביחד. כאן אנחנו לא לבד. אנחנו עם אנשים ממש כמונו, וזה חשוב למרות שלרובנו יש משפחות תומכות ומבינות. הרבה פעמים אנחנו גם מתארי־ חים אחרי החזרות בבית של אחד החברים.

"אני רגיש, ולפעמים הכל עולה לי לראש ואז אני באמת נראה אחרת. כאן אני שווה המון. אבל יש שורות כאלו, יש מילים בשירים שבהן אני פשוט נתנק. אני זוכר בפציעה הקשה, אני מתרגש מזה שהאישה שלי, שלושת ילדיי, חמשת נכדיי ובעיקר המקהלה – מלווים אותי. הם מחזיקים אותי חי, תומס, עסוק, שר, הכל. פעם הייתי הסולן של הכיתה, אחרי זה של התיכון, ואז נפצעתי. עכשיו חזרתי לשיר ואין יותר משמח מזה", מסביר מסורי בהתרגשות.

"יש כאן מלאכים"

שעת בוקר במרכז השיקום של נכי צה"ל פצועי הראש. אחד אחד הם מגיעים לשערת יומם. לכל אחד מ־50 המשתתפים יש עבודה, מרפאה בעיסוק, צוות פסיכולוגיות ועובדות סוציאליות סמוכות, עמדות מחשב, נגרייה ואפילו גינת ירק מטופחת. יש שם ביום האחרון של המלחמה, בעמק הבכא, נפגע הטנק שעיר רגע יוצאים לפנסיה – וכולם ללא יוצא מן הכלל הם נכי צה"ל שנפצעו בנסיבות שונות בדרגות פגיעה שונות.

המקום מתנהל כמעט כמו קיבוץ. יש ועדת חברים ומוכיר, ואפילו קופה משותפת, שם שומרים את הרווחים ממכירת מוצרים שר־ נים. על כולם מנצחת המנהלת המסורה יעל ולדנר, ייחד עם פרופ' ויקיל ואביטל אשבורן – מטפלת באמנות המלווה את המקהלה מיום היווסדה – הם נכנסים לאחת החזרות.

המנצח פנירי נותן להם את הריסק החדש שרק לפני כמה ימים נמרו להקליט, שכולל ביצוע קאברים של שירים מוכרים. התהלהבות עצומה. הריסק טרם הופץ לקהל הרחב, ומי ששומע אותו אינו יכול שלא לדר־ מוע מהתרגשות. 12 הזמרים מרעימים בקולם ושרים "בוא נפזר את מסך הערפל / קל יותר לפחד ביחד".

המילים האלו חותכות את הלב החדר. הן לא נותנות מנוח לאייל רמתי. "נפצעתי לפני כ־15 שנה בראש והמקהלה הזו היא הבית שלי. מלאכים עובדים פה במרכז השיקום. חיים פנירי ואביטל מצילים לכולנו את החיים. אף אחד לא יודע אילו מפחי נפש יש לנו, איזה בלאגן מתחולל לנו בראש. איזה מזל שיש לנו כזאת מסגרת שיקומית, שאנחנו לא לבד בעולם, שאנחנו עם חברים כמונו, שאפשר לקבל עידוד ותמיכה ברגעים קשים ואורורים".

גם איתי רגב שר במקהלה, ומפתיע כאשר הוא מספר שהוא חבר גם במקהלה קלאסית רגילה שמר פיעה בעיקר בתל אביב. "זה ברזיק העניין. חלק מאיתנו נראים רגילים לגמרי, כמוני וכמוך, ולא כתוב לנו על המצח שאנחנו פגועי ראש. רק אנחנו יודעים מה מתחולל בפנים בזמנים מסוימים, וזה יכול להיות סיוט גדול מאוד", הוא מספר.

הם הופיעו כבר בארנספר בשוק, באוניברסיאות, ערבי הצדעה ועוד. יוסי לוזון נפגע מרימון בשנת 71' במהלך שירותו בגולני, כאשר כוח שבו היה חזר מפעולה בעומק לבנון. הוא מסביר כי עצם זה שהוא מצליח לעמוד על במה מול קהל זה הישג עצום. זה מחזיר לו את הגאווה העצמית, את הביטחון ומזכיר לו שגם הוא שווה משהו. הוא גם מבקש להדגיש כי הגיע למרכז השיקום רק לפני חמש שנים, והיום הוא מבין כמה טעה: "חשבתי שאסתדר לבד, שאתגבר, ועכשיו אני יודע שהפרויקט הזה הוא המקום הכי טוב לאנשים עם פגיעה כמו שלנו".

■ ■ ■

אחד הצהריים משחרר פנירי את חברי המקהלה שלו אחרי עוד חזרה מפרכת. ורק יוסף בן סימון, בן 65, ממיסדי הלהקה, שנפצע במלחמת ששת הימים, אינו רוצה לעזוב את החדר. הוא מזמזם לעצ עצמו בקול חלש את "אנא בכוח", נשבר ובוכה הכי חזק שאפשר. החברים פגועי המוח נאספים סביבו ומנסים להרגיע אותו. ואז, אחרי דקות ארוכות, הוא מזדקף, מביט בהם, ואומר: "אני לא רואה את חיי בלעדיכם. רק כאן אני משתחרר מהפציעה, רק פה אני תופס ראש אחר". ■

"רק כאן אני משתחרר מהפציעה". מקהלת פגועי הראש בחזרה

צילומים: מאיר פרטוש

"צריך לצבוע על כולם וגם לתת לכל אחד מהזמרים את התחושה שאני כל הזמן איתו". חיים פנירי

"זה הציל לי את החיים. בשבילי זה פשוט לא ייאמן, אני, שלא יכולתי לזכור דקה אחת אחורה, לומד שירים מלאים, שר אותם בהופעות. אני, שנחשבתי כמעט למת, פשוט שר. כן, אני שר! זה מדהים"

"אנשים לא קולטים מה זה פציעת ראש. המאבקים והפגיעה נמצאים כל הזמן בראש. לא מניחים לנו. אבל אז אני נכנס למקהלה. אני שר, אני זוכר את המילים, אני מרגיש שאני שווה משהו"